ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Гільфер Крістіни Олександрівни «Соціально-психологічні особливості життєвих стратегій молоді та їх корекція в умовах невизначеності», подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи

Сучасний транзитивний характер суспільства, з його динамікою інституційної структури та умовами невизначеності, обумовлює вагомість і високу значущість аналізу життєвих стратегій молоді, які розуміються як засіб планування власного життя та складаються з попереднього конструювання способу життя (вибір цілей, пріоритетів), його реалізації (практики суб'єкта, спрямовані на втілення життєвих потреб і проживання життєвих ситуацій різного ступеня невизначеності); задоволеності життям, як самооцінки досягнутого.

Проте, у вітчизняній і зарубіжній науковій психологічній літературі недостатньо висвітлено проблему усвідомленого конструювання молоддю ефективних життєвих стратегій та їх соціально-психологічної корекції, зокрема в умовах невизначеності. Особливого значення ця проблема набуває в юнацькому віці та у період ранньої дорослості, що й зумовлює доцільність та своєчасність проведеного Гільфер К.О. дослідження, як з позицій наукової соціально-психологічної парадигми, так і на основі теорії та практики сучасного соціально-психологічного знання.

Відтак, очевидно що означена проблеми, її недостатня дослідженість у науковому психологічному просторі, а також соціальна значущість, обумовлюють актуальність теми дисертаційної роботи Гільфер К.О.

У дисертаційній роботі авторкою чітко та логічно вибудований науковий апарат дослідження, аргументовано сформульована мета і завдання,

визначені об'єкт і предмет дослідження, розглянуто основні підходи до вивчення життєвих стратегій молоді, їх структурних елементів. Увагу зосереджено на об'єктивних та суб'єктивних аспектах процесу побудови життєвих стратегії молоддю в умовах невизначеності й методологічних особливостях корекції неконструктивних життєвих стратегій.

Ретельне опрацювання наукових джерел з обраної дисертанткою теми, сприяло розробці логіки власного емпіричного дослідження, формулюванню його основних завдань та застосуванню належної аналітики щодо обробки та узагальнення емпіричного матеріалу.

Безсумнівно вагомою є наукова новизна та теоретичне значення дослідження Гільфер К.О., які визначаються тим, що у ньому вперше здійснено концептуалізацію проблеми вивчення життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності у соціально-психологічному вимірі; обґрунтовано інтегральні параметри життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності (суб'єктність, відповідальність, спрямованість, життєві цінності, активність життєвої позиції, життєві цілі у часовій перспективі, копінг-стилі, життєві смисли та ін.); виділено та охарактеризовано типи життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності за критеріями: соціалізації (пасивно-освоювана, активно-перетворювальна), взаємодії із зовнішнім світом (конформна, консенсусна, конфліктна), домінування ціннісних орієнтацій (прагматична, гедоністична), соціальної дії (цілераціональна, ціннісно-раціональна), часу (коротко-, середньо-, довгострокова), з урахуванням ступеня невизначеності життєвих ситуацій, їх типології та інтегрального показника оптимальності життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності (за когнітивно-оцінним, мотиваційним, регулятивним та результативним компонентами).

Особливо схвальної оцінки заслуговує розробка та апробація авторкою соціально-психологічної програми корекції життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності, реалізованої з позицій системного, суб'єктно-діяльнісного, ситуаційного, комплексного, ресурсного, інтегративного

підходів, із задіянням активних соціально-психологічних методів навчання та допомоги, ефективність якої вважаємо цілком доведеною.

Авторкою поглиблено та уточнено погляди на змістовну специфіку та соціально-психологічні трансформації життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності.

Крім того, у дослідженні Гільфер К.О. набули подальшого розвитку підходи до засобів і технологій корекції життєвих стратегій молоді, обумовлених, зокрема, її життєвою позицією та стратегічним цілеорієнтуванням, а також типологією невизначених ситуацій і ставленням до них.

Практичне значення проведеного Гільфер К.О. дослідження обумовлене можливістю застосування методичного інструментарію для вивчення соціально-психологічних особливостей життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності; у розробці та апробації соціально-психологічної програми корекції життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності; в узагальненні результатів проведеного дослідження щодо визначення основних складових ефективної реалізації розробленої психокорекційної програми.

У першому розділі «*Теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми вивчення життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності*» авторкою здійснено теоретико-методологічний аналіз підходів до проблеми дослідження, який показав, що життєві стратегії молоді розглядаються як спосіб організації життя, індивідуальність якого виявляється ступенем прояву таких характеристик як активність, відповідальність, наявність сформованої системи цінностей, творчість, цілепокладання та цілездійснення, воля та ін. Це модель поведінки, що формується під впливом історико-культурних, соціальних особливостей та ґрунтується на моральних принципах і життєвих позиціях, згідно з якими молода людина вибудовує своє життя, формує пріоритети для досягнення особистих цілей, самореалізації, комфортного життєіснування та життєздійснення.

Дисертанткою розкрито існуючі підходи до проблеми диференціації життєвих стратегій молоді і показано, що вони різняться характером провідної орієнтації або домінуючою формою активності, та поділяються на індивідуалістичні, колективістські, персоналістичні стратегії, а також стратегії життєвого благополуччя, життєвого успіху, життєвої самореалізації. При цьому, як зазначає дослідниця, кожному із зазначених типів відповідає певна модель життєвої поведінки, а саме життєзабезпеченню – стратегії життєвого благополуччя, життєбудуванню – стратегії життєвого успіху, життєтворчості – стратегії життєвої самореалізації.

Гільфер К.О. узагальнено, що ситуація невизначеності – це сукупність обставин, які суб'єктивно оцінюються як непередбачувані, неконтрольовані, незвичні, суперечливі та/або містять у собі безліч виборів та/або високий рівень ризику, та слушно зазначено, що, з погляду соціально-психологічних теорій, ресурсами для зниження суб'єктивної невизначеності можуть стати процеси категоризації та ідентифікації з групою.

Авторкою виокремлено типи невизначених ситуацій, в яких відбувається побудова молоддю її життєвих стратегій, зокрема суперечлива ситуація; виключно нова ситуація; складна ситуація. Наголошено, що ситуація невизначеності викликає реакції когнітивного, емоційного, поведінкового характеру, а специфіка побудови молоддю її життєвих стратегій за умов невизначеності пов'язується з наявністю низки можливих позитивних, нейтральних або негативних результатів.

Другий розділ *«Емпіричне визначення соціально-психологічних особливостей життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності»* дисертанткою обґрунтовано методичний інструментарій та процедуру дослідження; визначено особливості життєвих стратегій молоді у перебігу її копінг-поведінки та толерантності/інтолерантності до невизначеності.

Авторкою проведено аналіз змісту та динаміки життєвих цілей молоді в умовах невизначеності у часовій перспективі та показано їх вплив на побудову

її життєвих стратегій; розкрито взаємообумовленість життєвих стратегій молоді зі спрямованістю та типами життєвої позиції в умовах невизначеності; узагальнено особливості життєвих стратегій молоді у професійному виміри в умовах невизначеності.

Крім того, дослідницею проведено диференціацію життєвих стратегій молоді відповідно до ступеня невизначеності життєвих ситуацій, їх типології та з урахуванням інтегрального показника оптимальності життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності (за когнітивно-оцінним, мотиваційним, регулятивним та результативним компонентами).

Авторка слушно зазначає, шо все різноманіття життєвих стратегій молоді під час переживання ситуації невизначеності потребувало комплексного переосмислення, тому було виокремлено когнітивний (суб'єктивні оцінки ситуації як невизначеної), емоційний (спектр емоцій, що супроводжують ситуацію), мотиваційний (внутрішня спонукальна активність особистості, ресурс самоактуалізації) і конативний (інструментальні ресурси) компоненти. Особливу увагу дослідниці приділено ресурсу психологічної стійкості (життєстійкості) до невизначеності. При цьому життєстійкість і самоактуалізація розглядалися як особистісні ресурси подолання молоддю ситуацій невизначеності, а її копінг-стилі – як інструментальні ресурси.

Виділено групи респондентів, які по-різному оцінюють ступінь невизначеності життєвих ситуацій, виявлено специфіку їх життєвих стратегій і вираженість психологічних ресурсів (емоційних, мотиваційних, інструментальних, ресурсів стійкості), зокрема в умовах професійного самовизначення та професійної діяльності, та узагальнено, що життєва стратегія, як індивідуальний спосіб організації і регуляції молоддю власного життя, представляє компонентне та рівневе утворення, що має якісні та кількісні характеристики. Зважаючи на зазначене, у змісті когнітивно-оціночного компонента життєвих стратегій молоді авторкою було виокремлено життєві цілі, осмисленість життя, рівень суб'єктивного

контролю, аутосимпатію, самопізнання, уявлення про природу людини; мотиваційний компонент представлено цінністю самоактуалізації, потребою у пізнанні, мотивацією досягнення; регулятивний компонент включає шкалу гнучкості у спілкуванні, спонтанність, автономність, контактність, креативність; результативний компонент представлено рівнем задоволеності самореалізацією як узагальненим почуттям, що відображає ступінь відповідності бажаного і досягнутого. Показано, що поєднання виділених компонентів утворює певний тип життєвої стратегії та наголошено, що інтегральний показник дозволяє відобразити всі значущі критерії оптимальності, а також задоволеність життям, як показник ефективності обраних життєвих стратегій.

У третьому розділі *«Соціально-психологічні засади корекції життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності»* дисертанткою розкрито зміст соціально-психологічної програми корекції життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності та узагальнено результати проведеного дослідження.

Заслуговує на окрему увагу той факт, що розроблена авторкою соціально-психологічна програма корекції життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності проводилася саме з групою учасників, які відрізнялися низьким інтегральним показником оптимальності життєвих стратегій.

Розроблена Гільфер К.О. соціально-психологічна програма реалізована з позицій системного, суб'єктно-діяльнісного, ситуаційного, комплексного, ресурсного, інтегративного підходів, а також активних соціально-психологічних методів навчання та допомоги. Кожен із цих підходів зробив унікальний внесок у виявлення та корекцію неконструктивних життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності.

Результати впровадження дисертанткою розробленої програми показали високий рівень валідності розроблених діагностичних процедур та методів формувального впливу, за результатами якого зафіксовано значущі позитивні зміни показників обізнаності про передбачуваний перебіг подій

(прогнозування ситуації), очікуваних результатів діяльності та необхідності активного реагування в умовах невизначеності, поряд із зниженням інтолерантності до невизначеності та фокусування на негативному сприйнятті невідомого, натомість більш позитивному ставленню до нових, невизначених ситуацій, складних завдань і прийняття невизначеності. Крім того, ефективність запропонованої програми доведена авторкою позитивними змінами у показниках гнучкості поведінки, самоповаги і самоприйняття, активності життєвої позиції та адекватності копінг-поведінки в умовах невизначеності, зростанням показників суб'єктного контролю у сфері виробничих стосунків та показників загальної інтернальності, а також підвищенням показників осмислення життя, зростанням орієнтації на цілі в житті та результативність життя. Дослідницею підкреслено, що психокорекційна програма забезпечила цілеспрямоване планування, побудову і перетворення молоддю життєвих стратегій та розширення перспектив майбутнього, що сприяло зростанню інтегрального показника оптимальності її життєвих стратегій в умовах невизначеності за когнітивно-оцінним, мотиваційним, регулятивним, результативним компонентами і задоволеності життям в цілому.

Загалом достовірність і наукова новизна одержаних здобувачкою результатів підтверджується методологією та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дослідження. Реалізація мети й завдань дослідження здійснювалася нею шляхом комплексного використання загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання. Одержані наукові результати мають досить аргументований характер і відзначаються надійністю та достовірністю.

Це підтверджується повнотою аналізу значної кількості спеціальної літератури з 221 найменування (з них 91 – іноземними мовами), визначенням основних теоретико-методологічних положень, використанням надійних і валідних діагностичних методик, репрезентативністю вибірки досліджуваних

і коректним застосуванням методів математичної статистики. Робота не містить академічного плагіату, фабрикації та фальсифікації.

Основні положення й висновки дисертаційної роботи представлено у 13 публікаціях авторки, з яких 6 статей у наукових фахових виданнях із психології (з них 4 статті – у наукометричних виданнях), 7 публікацій – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Поряд із позитивними моментами, вдалими знахідками, значущими висновками, варто вказати на певні недоліки роботи, які потребують пояснень.

1. При аналізі життєвих стратегій респондентів на виклики невизначеності авторкою приділено увагу психологічним ресурсам, які роблять молодь здатною прийняти навіть виклик граничної невизначеності, протистояти йому та розвиватися. Проте ґрунтовне розкриття зазначених ресурсів залишилося, на нашу думку, недостатнім.

2. Одним із важливих критеріїв науково-практичного дослідження є трансферність результатів у різні соціально-професійні контексти. Попри те, що запропонована авторкою соціально-психологічна програма корекції життєвих стратегій молоді в умовах невизначеності ґрунтовно адаптована до освітнього середовища, потребують опрацювання сценарії її реалізації в інших інституційних системах, зокрема у корпоративному навчанні, центрах зайнятості чи психологічному супроводі молодих фахівців на виробництві. Врахування таких можливостей надало б програмі більшої гнучкості та міжгалузевої застосовності.

3. Потребує пояснення надання авторкою переваги у застосуванні шкали інтолерантності до невизначеності Р. Карлетона, натомість іншим діагностичним шкалам цього конструкту, наприклад шкалі М. Фрістона.

4. Вважаємо дещо обмеженими визначені авторкою перспективи подальшого дослідження висунутої проблеми.

При цьому вказані зауваження не зменшують вагомої цінності дисертаційної роботи Гільфер К.О. та не впливають на загальну позитивну

оцінку дослідження й можуть розглядатися як побажання дисертантці у її подальшій науковій діяльності.

На підставі вищезазначеного можна констатувати, що дисертаційне дослідження «Соціально-психологічні особливості життєвих стратегій молоді та їх корекція в умовах невизначеності» повністю відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів» із змінами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року та вимогам МОН України, які висуваються до підготовки кандидатських дисертацій, а його авторка, Гільфер Крістіна Олександрівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія, психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:
доктор психологічних наук, професор,
ректор Мелітопольського державного
педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького **Наталя ФАЛЬКО**

Підпис Наталі ФАЛЬКО засвідчую.
Начальник відділу кадрів
МДПУ імені Богдана Хмельницького Наталія МАЖАРА